

ВІДГУК

офіційного опонента – доктора філологічних наук, професора, професора кафедри української літератури та журналістики імені професора Леоніда Ушкалова ХНПУ імені Г.С. Сковороди Гармаш Людмили Вікторівни на дисертацію Білогорської Людмили Вячеславівни «Романи О. Гріна як художня єдність: мотивіка, символіка, хронотоп, типологія характерів», подану до захисту у спеціалізовану вчену раду у Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 035 – Філологія

Постановка проблеми, яка розробляється в дисертації, цілком релевантна прагненню сучасного літературознавства розібратися в нових явищах, що виникли в прозі на межі 19-20 століття і дотепер продовжують успішно розвиватися. Проза першої половини 20 століття відома своїм експериментальним характером, запереченням канонів, різноманітними спробами втілення нових принципів організації художнього тексту, еклектичністю, поєднанням в одному творі ознак різних жанрів, декількох творчих методів. Наполегливі пошуки цілісності з одночасним усвідомленням фрагментарності і хаотичності оточуючої дійсності вимагали у митців створення нових типів художньої єдності, які б відповідали запитам часу і сприяли б подоланню кризи, яка охопила Росію під час першої світової війни та революцій. Тенденція до циклізації поступово набирала обертів, охоплюючи не лише ліричні жанри, але й породжуючи прозаїчні єдності, коли в цикли об'єднуються як малі жанрові форми (новели, оповідання), так і романи (наприклад, романи М. Пруста, Дж. Голсуорсі, Д. Мережковського, А. Белого та ін.). Ці процеси стали об'єктивною реальністю літературної епохи.

Дисертаційна робота Людмили Вячеславівни Білогорської «Романи О. Гріна як художня єдність: мотивіка, символіка, хронотоп, типологія характерів» не лише логічно вписується в цей науковий рух, але й

фокусується на досить складному і, яка показують попередні дослідження вчених, неоднозначному феномені: вона присвячена вирішенню **актуальної** на сьогоднішній день проблеми метажанрової та метатекстуальної єдності, характерні риси якої сформувалися в літературі кінця 19 – першої половини 20 століття.

Дисертантка прагне визначити фактори, що забезпечують функціонування романів О. Гріна як метатекстуальної єдності, що складає безумовний науковий інтерес. Актуальність дисертації також визначається своєчасністю її проблематики, що зумовлена потребою встановлення констант, завдяки яким окремі романи перетворюються в цілісний художній текст, який відзначається певною логікою побудови, вирізняється спільністю світоглядної концепції та естетичних принципів.

Цілком логічним і доречним видається нам визначення **мети і завдань** роботи, що визначили хід дослідження та структуру викладу. Мета дисертації полягає в доведенні єдності художнього світу романістики Олександра Гріна шляхом аналізу творів письменника на рівні персонажів, просторо-часового виміру, символіки, провідних мотивів і сюжету.

Мета доцільно деталізується в завданнях і детермінує структуру роботи. Сформульовані завдання відбивають основні вектори дисертації: огляд і систематизація літературознавчих праць про прозаїчну творчість О. Гріна; визначення історико-літературного контексту, перш за все символістської спрямованості, що сприяв тяжінню до циклізації та об'єднання самостійних творів у надтекстову єдність; аналіз фактів біографії письменника, які вплинули на його світогляд; виокремлення твору, який виступив у якості інваріанту для інших романів – феєрії «Червоні вітрила»; визначення та детальна характеристика головних героїв Гріна, яких авторка відносить до двох образів-інваріантів – «героя-чудотворця» та «дівчини – живої поезії»; і, нарешті, виявлення рис існуючої між романами єдності на просторо-часовому рівні. Всі

поставлені завдання були повністю виконані в аналітичних розділах дисертації.

Структура роботи та висновки корелюють із завданнями і ясно презентують авторську концепцію. Коректно обрані методи дослідження – метод структурно-семіотичного й системного аналізу, історико-типологічний та історико-біографічний методи – відповідають його об'єкту і предмету та допомагають досягти поставленої мети.

Новизна результатів наукового дослідження Л.В. Білогорської вбачається нами передусім у логічному та послідовному аналізі структурно-семантичних елементів художнього світу романів письменника, завдяки яким можна впевнено стверджувати, що всі вони в сукупності складаються в єдиний текст, об'єднаний сюжетом-інваріантом, типологічно подібними головними героями, схожими просторово-часовими характеристиками, спільною символікою та системою мотивів. Тим самим «Грінландія» як цілісна художня модель світу, що має певні константні характеристики, вперше отримала системне наукове осмислення.

Не менш важливим є встановлення зв'язків між творами О. Гріна і символізмом, який досить аргументовано представлений авторкою як «формотворчий контекст» романістики письменника. Врахувавши думку вчених, які доводили приналежність О. Гріна до романтизму (С. Поллока, В.І. Хрульова, М.В. Саїдової, А.О. Ревякіної та ін.), Л.В. Білогорська визначає наявність у творах письменника рис, які демонструють, що він сприйняв деякі ідеї символістів. Перш за все, це *ідея двосвіття* (зауважимо, що стосовно цієї ідеї важко сказати, хто здійснив більший вплив на О. Гріна – романтики чи символісти, які цю ідею в романтиків запозичили); *неоміфологізм* письменника, про що докладно йдеться в дисертації; прагнення до створення *надтекстової єдності*, хоча воно було притаманне не тільки символістам, але й представникам інших літературних течій початку 20 ст., у тому числі й реалістам; пошук нових

шляхів для пізнання таємниці буття і віра в можливість за допомогою творчості подолати обмеження матеріального світу; життєтворчі установки тощо. На нашу думку, мова перш за все повинна йти про молодше покоління, а саме, про естетичні принципи О. Блока та А. Белого, хоча це тема дуже широка й виходить далеко за рамки даного дисертаційного дослідження. Зазначимо, що такі порівняння перспективні, зокрема, ще й тому, що між романтизмом і символізмом є генетичний зв'язок, останній розвинув багато ідей, започаткованих у романтизмі (уявлення про існування двох світів – сакрального й профанного, ідею відповідностей, міфотворчість, цікавість до Середньовіччя з його культом Прекрасної Дами тощо), тому деякі дослідники відносять символізм до неоромантичних течій у мистецтві та літературі.

Дійсно, не можна не погодитися з Л.В. Білогорською, що романістика Гріна являє собою приклад неоміфологічного тексту, а феєрія «Червоні вітрила» є авторським міфом-інваріантом, варіантами якого можна вважати романи письменника, написані пізніше. Хоча, на нашу думку, визначення міфу-інваріанту О.Гріна як «міфу про світ» (с. 2) є занадто широким і не дає уявлення про специфіку саме грінівського світобачення і того, як його концепція світу і людини відобразилася в повісті-феєрії «Червоні вітрила» та романістиці, а от вдало виокремлений авторкою метасюжет «про подолання творчою духовною особистістю перешкод на шляху до повної самореалізації та досягнення мети своїх духовних пошуків» (с. 146), на наш погляд, точно відображає сутність грінівської міфопоетики.

Новизною вирізняється також підхід авторки дисертації до періодизації творчої спадщини письменника. Не задовольнившись існуючим поділом на реалістичний та романтичний періоди, Л.В. Білогорська в процесі аналізу виникнення та еволюції грінівського «міфу про світ», який пережив досить істотну трансформацію, дійшла висновку, що варто вести мову про три етапи еволюції грінівського

метароману: ранній період, зрілий, ознаменований виходом у світ феєрії «Червоні вітрила», та пізній, коли були створені два останніх романи.

Продуктивним для аналізу архітекτονіки романістики О. Гріна стало виокремлення трьох символічних планів – життєво-біографічного (подієвого), душевного і духовного, що задають систему координат, якою авторка послуговується під час інтерпретації творів письменника.

Практична цінність роботи полягає в можливості використання її положень, результатів і матеріалів у викладанні лекційних курсів з історії російської літератури першої третини ХХ ст., теоретичної та історичної поезики, жанрології, для проведення практичних занять зі світової літератури та підготовки шкільних уроків за темою творчості Олександра Гріна, під час написання філологічних кваліфікаційних робіт різних рівнів.

Позитивної оцінки заслуговує загальна структура дослідження, дотримання певної послідовності у викладенні та розв'язанні наукової проблеми.

Науковий підхід ґрунтується на добре виважених теоретичних підставах, що формуються у першому розділі роботи. Критичний аналіз літератури дав змогу авторці акцентувати актуальність, новизну, відмінність власної позиції порівняльно з результатами попередніх досліджень.

Огляд наукової літератури, присвяченої прозовій творчості О. Гріна, доводить, що звернення до цієї проблеми є своєчасним і, ймовірно, не може бути вичерпним остаточно. Розуміючи це, авторка дисертації чітко окреслює коло питань, які поставила за мету вирішити в дисертації. Незважаючи на деяку непослідовність у викладі матеріалу першого розділу, Л.В. Білогорській вдалося прослідкувати еволюцію грінознавства від перших робіт, у яких були зроблені досить розрізнені й інколи поверхові судження про творчість письменника, до сучасних, значно більш виважених і глибоких праць, розкривши перед читачем широку

палітру різноманітних підходів, перш за все, до романістики О. Гріна. З цього розділу стає зрозумілим, що дослідниця виважено підійшла до визначення проблематики дисертації, формулювання її теми та вибору основного термінологічного апарату, аргументовано роз'яснила, який зміст вона вкладає в поняття «художній світ», «метароман», «художня картина світу», «метатекст», «метатекстуальність», «метароманна єдність», «метароманний світ» тощо. Однак, на наш погляд, більш доцільно було б аналізувати літературознавчі праці не в хронологічному порядку, а в залежності від проблем, які намагалися вирішити вчені. Це дало б змогу, по-перше, зробити виклад матеріалу більш послідовним та, по-друге, більш компактним, уникнувши багатослів'я, яке я вважаю основним недоліком роботи.

Я також не можу до кінця погодитися з вибором терміну «метароман» по відношенню саме до творчості О. Гріна, хоча дійсно, авторка має на це повне право, тим більш, що її позиція підкріплена роботами авторитетних вчених. Як пише Л.В. Білогорська, «у дисертаційній роботі ми використовуємо ці терміни за В. Єрофєєвим для позначення текстових і романних єдностей, де текстоутворюючим елементом метатексту (за О. К. Жолковським та Ю. К. Щегловим) є «поетичний світ», тобто художній світ автора» (с. 30), і мене б це пояснення цілком задовільнило, якби не одне «але». Романи письменника мають двопланову художню структуру ще в тому сенсі, що з одного боку – це романи героїв, а з іншого – рефлексія з приводу процесу створення роману (В. Б. Озкан). Л.В. Білогорська наголошує та тому, і з цим не можна не погодитися, що константною рисою головних героїв Гріна є та, що вони наділені творчими здібностями і прагнуть до перетворення оточуючого світу з метою його вдосконалення і гармонізації за законами краси. І головне, в даному випадку, що вони схильні до рефлексії щодо того, як відбувається творчий акт, наприклад, як сказано в дисертації, «свій дар польоту Друд тут порівнює з натхненням письменника» (с. 92)

або «Джессі розглядає картину «Леді Годіва». Вона не згодна з тим, як її написав художник», тому пропонує свою версію картини (с. 128). Саме тому було б доцільніше використовувати якийсь інший термін, наприклад, «надтекстова єдність», як це зробила в своїй дисертації Т.А. Парамонова.

У другому розділі «Типологія героїв метароманного світу О. С. Гріна» дисертантка виокремлює інваріантні моделі головних героїв («героя-чудотворця» та «дівчину – живу поезію»), які були розроблені, як переконливо доведено авторкою, у феєрії «Червоні вітрила», дає детальну характеристику цих образів та простежує їхню трансформацію в романістиці письменника. При цьому особливу увагу авторка приділяє асоціативним зв'язкам між творами, що аналізуються, та християнськими символами, справедливо вбачаючи риси подібності між персонажами Нового Заповіту і романів О. Гріна. Цей розділ є, на нашу думку, найбільш вагомою частиною дисертації, оскільки саме тут показано, як на рівні персонажів та сюжету формується цілісна система романів у її повноті, складності та протиріччях, які були зумовлені історико-культурними та біографічними обставинами життя письменника, що призвели до суттєвих змін в його художньому світі. Всі ці трансформації детально та вдумливо розглянуті в тексті роботи.

В останньому розділі дисертації виокремлені домінантні топоси (топос шляху, зокрема, морського плавання як шляху всередину себе, подорожі в духовному світі; топос дому; топоси замку, саду, лісу і трактуру), які розглянуті на рівні тричленної символічної структури, простежена їхня генеза, виявлено спільну міфопоетичну основу. Окрема увага була приділена простору феєрії, сформованому за допомогою локусів «цирк», «маскарад» і «театр», які мають безпосереднє відношення до творчого начала, – місьць, де воно може бути реалізованим в повній мірі. До речі, театральність взагалі вважається багатьма дослідниками (А.В.Вісловою, О.В.Олімпієвою та ін.) однією з провідних рис російської культури Срібного століття, тому доречно було б провести паралелі між

концепцією театру у символістів та у О. Гріна, хоча, скоріше, це могло би стати темою спеціального дослідження. Встановлені численні зв'язки між окремими романами на рівні хронотопу цілком підтверджують висунуту авторкою гіпотезу про наявність метароманної єдності у прозі письменника.

У висновках Л.В.Білогорська узагальнює напрацьоване, подає перспективи наукової розробки. Загалом для дисертації характерна оригінальна авторська концепція, чітко окреслена методологія, переконливе обґрунтування висунутих ідей, цікавий та багатий ілюстративний матеріал, що підкріплює теоретичні твердження.

Дисертантка виявила наукову зрілість, широку ерудицію, уміння вести дослідження на високому професійному рівні, ґрунтовну методологічну підготовку, добре відчуття матеріалу, який досліджувався. Виклад тексту дисертації зауважень загалом не викликає.

Наші зауваження стосуються найбільше способу репрезентації матеріалів дослідження, не ставлячи пі сумнів саму концепцію, яка виявляє свою цілісність і повноту в сукупності дисертації і публікацій.

Л.В. Білогорська представила до захисту оригінальне завершене дослідження актуальної проблеми, яке відповідає духові часу. Робота визначається новизною постановки проблеми, має практичне значення у сфері літературознавства, відкриває перспективи для подальшого вивчення творчості одного з найбільш оригінальних представників російської літератури першої половини 20 ст.

Дослідження належним чином апробовано на міжнародних та всеукраїнських наукових заходах (участь із доповідями у 12 конференціях). Публікації дисертантки охоплюють ключові проблеми роботи (загальна кількість публікацій за темою дисертації – 10).

Дисертаційна робота Людмили Вячеславівни Білогорської на тему «Романи О. Гріна як художня єдність: мотивіка, символіка, хронотоп,

типологія характерів» є самостійним завершеним дослідженням. Актуальність обраної теми, обґрунтованість наукових положень та висновків і запропонованих автором рекомендацій, сформульованих у дисертації, їхня вірогідність, достовірність та наукова новизна одержаних результатів, повнота їхнього викладу в опублікованих працях свідчать про глибоку наукову самостійність автора, високий рівень підготовленості дослідження.

Усе це дає підстави кваліфікувати дисертацію Людмили В'ячеславівни Білогорської «Романи О. Гріна як художня єдність: мотивіка, символіка, хронотоп, типологія характерів» як завершену наукову працю, що відповідає вимогам пп. 9-18 «Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії, затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 6 березня 2019 року № 167», і може бути рекомендована для присудження ступеня вищої освіти доктора філософії за спеціальністю 035 Філологія.

Офіційний опонент –
доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри української літератури
та журналістики імені професора
Леоніда Ушкалова
Харківського національного педагогічного
університету імені Г.С. Сковороди

Гармаш

Л.В. Гармаш

11.01.2021
засвідчується за

11.01.2021

